FAUSTOVÉ

Tragédie Putinovy elity

Filip J. Scherf

Host

FAUSTOVÉ

Tragédie Putinovy elity

Filip J. Scherf

Brno 2026

© Filip J. Scherf, 2026
© Host — vydavatelství, s. r. o., 2026
(elektronické vydání)
ISBN 978-80-275-3357-2 (PDF)
ISBN 978-80-275-3358-9 (ePUB)
ISBN 978-80-275-3359-6 (MobiPocket)

Pro obě

PROLOG

Faust: Zde z této země prýští moje slasti,
zde toto slunce svítí na mé strasti;
jenom ať smím to všechno střásti,
co chce, nechť potom nastane!
[...]
Mefistofeles: Pak smíš se toho odvážiti.
Jen vejdi v smlouvu, abys v tom žití
všechny mé čáry, zkouzlen, zřel.
Dám ti, co člověk ještě neviděl.
[...]
Faust: Když obelžeš mě lichotkami,
bych sebou sám byl spokojen,
když tvoje rozkoše mě zmámí —
to poslední buď pro mne den!
Toť sázka má.

Mefistofeles: Já přijímám.
[...]

Mefistofeles k Hospodinu, bez přítomnosti Fausta

Mefistofeles: Mně o mou sázku věru úzko není.
Až cíl můj dojde dovršení,
jen račte vítězství mi přát:
ať žere samý prach! a rád.

— J. W. Goethe, Faust, 79—80, 31[1]

Jak se tohle stalo?

Drobný, tichý šedesátník, s dlouhým šedým vousem a vlasy téže barvy sčesanými do úhledného culíku, si potřebuje na moment odpočinout od běsů zuřící války. Sice ji pomáhal rozžehnout i ospravedlnit. Jenže jej unavuje každodenní život v obklopení ochranky a za ohlušujících sirén protileteckých poplachů.

Nyní spokojeně sedí ve speciálně vypraveném armádním letounu. Před půlhodinou opustil letiště na Krymu, kde již druhým rokem slouží v roli metropolity Ruské pravoslavné církve.

„Svatý Krym," opakuje, „musí být součástí velkého Ruska."[2]

Z okupovaného poloostrova míří do srdce tisícileté, Bohem vyvolené říše, do Moskvy. Hlavou mu běží hřejivé vzpomínky na klášter, který jede navštívit — Sretěnský monastýr na Lubjance. Právě v něm mladý Georgij Ševkunov, v jednadevadesátém roce vysvěcený na otce Tichona, strávil devadesátá a nultá léta. Bíle omítnuté zdi, podpírající zlaté kopule, mu poskytovaly základnu, z níž postupně šířil svou imperialistickou ideologii.

Klidná zahrada ve dvoře monastýru skýtala nadpozemský pokoj v rušném centru města; nejmocnější muži Ruska nacházeli vítané soukromí v klášterní sakristii, plné ikon a vždy planoucích votivních svící. Tam u otce Tichona hledali duchovní i politické rady.

Od osmadevadesátého roku v sakristii s Tichonem často sedával také Vladimir Vladimirovič Putin.

Zatímco se Ševkunov noří do vzpomínek, letadlo se přibližuje k Moskvě, zářící tísíci světel. V jedné z bočních ulic vedoucích na Lubjanku dva muži v černých sutanách dokončují přípravu domácí trhaviny. Kněží výbušninu skrývají do vyřezávané dřevěné krabičky. Ta má nenápadně splynout s dekorací sretěnské sakristie, kde se Tichon bude chystat sloužit mši.

Válce chce utéci také Ksenija. Je unavená a frustrovaná. Kvůli sankcím si už roky nemůže zaletět na víkendové nákupy do Milána; dříve pravidelné jachtařské výlety Středomořím jsou jen vzpomínkou; večírky v klubech spřátelených eurasijských spojenců nesnesou srovnání s nočním životem evropských měst.

Dnešek je ovšem výjimkou. Musí zůstat v Moskvě, to ano. Večírek ji ale čeká speciální! Kolegové z vrcholu pyramidy ruského showbyznysu Ksjušu diskrétně pozvali na tajnou akci.

„Všude samá válka, válka, válka," říkala jí organizátorka otráveně. „Pojďme na jednu noc vše hodit za hlavu a jen se bavit — jako za starých dobrých časů."[3]

Ksenija Sobčak se od prvních let nového tisíciletí usilovnou pílí vypracovala do role královny ruského světského života. Nemohla odmítnout a zkazit si pověst.

Má radost. Těší se na proslavenou noc s přáteli i nepřáteli v nesmlouvavém světě moskevské popkultury. Trápí ji ovšem dilema: jak se má dnes jako módní ikona předvést?

Všichni mají totiž dorazit nazí.

Ksenija si tak jen rozpouští obarvené blonďaté vlasy, sahající k ramenům. Na rty nanáší sytě rudou barvu. Přes hlavu si navléká průhledné šaty, pořízené pro dnešní příležitost.

I po čtyřicítce ji večírky baví. Pravda, když v osmnáctém roce kandidovala na prezidentku, na několik měsíců se z nočního života stáhla. Tehdy musela působit vážně, důstojně. Ty časy jsou naštěstí pryč.

Soukromá limuzína ji odváží až do útrob podzemního klubu Mutabor. Žádný obyčejný Moskvan nesmí spatřit její garderobu.

Vystupuje z auta a k uším jí doléhá hluboký a pravidelný rytmus taneční hudby.

Míří k baru. Cestou ji objímají a líbají herci, zpěváci, modelky. Ti všichni společně tvoří hry pro zabavení mas Putinova

Ruska. Dnes večer porušují pravidla. Ksjuša doufá, že se muž, který válku rozpoutal a jenž opakovaně zachránil její rodinu, o výstřelku nedozví.

Jenže Vladimir Vladimirovič Putin má loajální a dobře informované služebníky.

Jeden z nich sedí za monitorem ve střižně své filmařské společnosti TriTe. Přestože kdysi získal Oscara, benátského Lva i Palmu v Cannes, filmy už dávno netočí.

Právě dostříhal další díl youtubového konspiračního videoblogu *Besogon*. V něm týden za týdnem velebí ctnosti věčného ruského národa a hanobí jeho nepřátele — dekadentní Západ, zhýralé liberály, krvežíznivé Ukrajince, zrádce svých bohulibých bratří.

Hotovo.

Nikita Michalkov vypíná obrazovku, odkládá sluchátka. Dlaní si rovná dozadu sčesanou řídnoucí pěšinku. Pohladí hustý knír, který si pěstuje od sovětských dob, kdy se díky svým velkolepým hereckým i režisérským výkonům stal miláčkem publika i partaje.

Otáčí se na židli. Vstává a prochází mramorem vykládanou chodbou do své soukromé pracovny. Pečlivě za sebou zaklapuje dveře. Kontroluje, že jsou neprodyšně zavřeny. Před chvílí se dozvěděl hroznou zprávu. Jeho mladší a méně společensky uvědomělí kolegové chystají večírek, který uráží hrdinné ruské bojovníky. Podrývá válečnou morálku v probíhající svaté válce na obranu Rusi a tradičních hodnot.

Ví, že musí učinit svou vlasteneckou povinnost. Koneckonců vyrostl přece v sovětské škole svědomitého donášení.

Zvedá telefon. Vytáčí zabezpečenou linku do Kremlu.[4]

Nahý večírek! To se Vladimir Vladimirovič musí dozvědět.

„Kdysi jsem býval blázen," přiznává v rozhovoru s novinářem čerstvý šedesátník v kožené bundě.[5] Černé oči Vladislavu Surkovovi pobaveně jiskří. Vždy mu jiskřily.

Jako technolog moci spoluvytvořil systém Vladimira Vladimiroviče Putina. Pomohl rozvrátit východní Ukrajinu. Lhal, manipuloval, tvořil a ničil.

Pak přestal být potřebný.

Má tak spoustu času a s žurnalistou hovoří déle a otevřeněji, než kdy mohl v hektických letech strávených mezi mocnými. Je nikdo. Ví to. V nicotě hledá svobodu. Jenže ji nenachází. Stále musí sloužit, aby přežil, i když o jeho služby už nikdo nestojí.

Příběhy faustovských postav — zničujících ambic a nenaplnitelných tužeb — jsou staré jako lidstvo samo. Vypráví je mnohé mytologie v pestrých historických kulisách a rozličných mocenských strukturách. Naše vyprávění předkládá příběh čtyř z mnoha Faustů současného Ruska: Ševkunova, Sobčak, Michalkova a Surkova. Každý z nich zastupuje jistou část Putinovy elity — duchovní, světskou, kulturní a politickou. Nehledě na pole působnosti upsali Mefistofelovi z Kremlu svou duši výměnou za moc, peníze a slávu. Skrze zrady, morální kompromisy a jiné hrůzné činy však nakonec pozbyli mnohem více, než získali.

A kolem Faustů běsní vojáci, hoří domy, pozůstalí křičí nad statisíci čerstvých hrobů.

Jak se to jen stalo?

PŘÍCHOD

Mefistofeles: Kvas nitra do dálek ho žene,
a že je blázen, zpola zná;
na nebi žádá hvězdy bezejmenné,
na zemi rozkoše, co svět jich má,
leč nablízku ni v dálce vytoužené
nedojde smíření hruď jeho vzbouřená.
[...]
Faust: Z pochyb a svědomí nemám já strázně,
z ďábla a pekla necítím bázně.

— J. W. Goethe, Faust, 30, 35

Nehodná dcera

Do rodiny Sobčakových přišla malá dcerka!

Ksenija se narodila v jedenaosmdesátém roce dvacátého století. Rusko pozdně brežněvovských let se tehdy nacházelo v hluboké stagnaci. Bez komunismu se ale zdálo nemyslitelné.

V zemi, do níž byla Ksenija vržena, by těžko prošla svou divokou životní dráhou; provokativní vystupování by zarazil cenzor, okázalá politická gesta by znamenala konec kariéry. Jenže tehdejší Rusko bylo k nepoznání od toho, v němž se stane celebritou, moderátorkou bulvárních show, liberální političkou a nástrojem Vladimira Putina k rozvratu opozice.

Od narození vyrůstala Ksenija v elitním, intelektuálním a vlivném prostředí. Její otec Anatolij vyučoval na Leningradské univerzitě vlastnické právo, nepříliš oblíbené právní odvětví v prostředí marxismu-leninismu, prosazujícího kolektivní majetek. Nehledě na ideologicky podmíněná omezení se Anatolij postupně stal respektovaným pedagogem a členem pozdně sovětské intelektuální elity. K ní patřila i Ksenijina matka Ljudmila Narusova, docentka historie v Leningradském institutu kultury. Ze své jediné dcery Ksjuši, jak jí ráda říkávala, chtěla vychovat „skutečnou Petrohradčanku“ a „dceru hodnou svého otce, velkého člověka“.[1]

„Byli jsme rodina bohatých intelektuálů,“ popisovala Ksenija rodinné poměry. Nikdy nepoznala — a zřejmě ani nepozná — jiný život než mezi soudobou společenskou smetánkou. „Určitá životní úroveň,“ vysvětlovala, „je pro mě zásadní. Prostě proto, že jinak žít neumím.“

Vědomí vlastní neschopnosti má v jejím případě rozměr téměř existenciálního strachu, provázeného hrůzou z budoucnosti. „Vím, že kdybych se najednou ocitla v situaci, kdy budu

muset sama uklízet nebo jezdit metrem, nevím, jestli bych to zvládla.“[2]

Ksenija se ale musela zatraceně snažit, aby spárům obyčejnosti unikla a svůj standard si udržela. Pro jeho zachování byla vždy ochotna udělat cokoliv — prodávat své soukromí, měnit názory, zrazovat nejbližší. Inu, standard je standard a hororová vize úklidu a jízdy metrem vede jednoho k nejnižší pudovosti; vždyť v sázce je všechno.

S rozpadem SSSR se manželé Sobčakovi vrhli do veřejného života. Ljudmila v Petrohradě zakládala první ruskou síť hospiců, zatímco Anatolij v červnu 1991 usedl do křesla starosty města. V kampani mu pomohl Dmitrij Medveděv, jeden z jeho nejlepších studentů, který ve volném čase po městě neúnavně roznášel Sobčakovy volební letáky a agitoval za politickou kariéru svého pedagoga, jehož pak sám kariérně mnohonásobně předčí, jen s úplně jinou ideologií.

I Ksenija bude ideologii mnohokráte měnit. Konzervativní, liberální, proti Putinovi a plně za ním. Kritička opozice a milenka předního opozičního politika. „Žít dneškem. Tady a teď. To je jediný způsob, jak porazit zahořklost!“ popisovala nehodná Sobčakova dcera svůj přístup k životu.[3]

Císařův albatros

Nikita Michalkov přišel na svět v nejslavnějším roce nejslavnějšího města nejslavnější země.

Na četných věžích hrdinného *goroda* Moskvy tehdy zářily rudé hvězdy. Kremelskými chodbami triumfálně i paranoidně procházel čerstvý válečný vítěz a vůdce Sovětů, generalissimus Josif Stalin.

Psal se říjen roku pětačtyřicátého. Sovětský svaz velkolepě vyhrál válku nad nacistickým Německem. Pracující sovětský

lid slavil — samozřejmě prací, aby dostál svému přízvisku. Bez chvilky vydechnutí začal budovat zářnou socialistickou budoucnost nejen samotného Ruska, ale také bratrských východoevropských národů, bažících po náruči ruské matky. Alespoň takto o tom psala *Pravda*. Nepochybně přesně tak příběh Nikity Michalkova začal; v Moskvě šťastné, kvetoucí, radostně slavící a od srdce milující Stalina, laskavě vyvážejícího výdobytky socialismu.

Režisérův otec i matka přispěli ke kolektivnímu sovětskému dílu nemalým dílem. On jako spoluautor sovětské hymny, ona budovatelskými básněmi. Není divu, že dítě *pobedy* bylo vedeno k umění — Nikita studoval hudbu a divadlo — a vyrůstalo jako řádný socialistický chlapec. Tak řádný, že i v mládežnickém sdružení Komsomol se vymykal svou komsomolskostí. Předákům komunistické mládeže dokonce nestačila jen pochvalná slova k ocenění Michalkovova zapálení pro práci a socialismus povznášející kulturní tvorbu. Ústřední svazový výbor tak sáhl k ocenění nad ocenění a na hruď prsícímu se Nikitovi připnuli vytoužený Řád leninského komsomolce.

Pohledný a oceněný Nikita, tehdy již známý filmový herec, uhranul nejen komsomolské soudruhy, ale také kolegy ve vojenské službě Rudé armády. Byl přiřazen do námořnictva na kamčatskou ponorkovou základnu, kde nejvíce času trávil hraním na klavír v přeplněném lodním koncertním sále. Inu, talentu Michalkovova formátu by byla škoda v podpalubí u uhelné pece — a tak mu ustoupili jinak zcela neústupní nadřízení důstojníci sovětských námořních sil.

Po úspěšných hereckých výkonech v dnes již klasických sovětských filmech *Hvězdy a vojáci* nebo *Rudý stan* usedl v roce 1974 Michalkov na režisérskou stoličku. Debutoval

triumfálně, filmem *Svůj mezi cizími, cizí mezi svými*. Jeho „ruský western" sledoval bandity loupežící v zapadlém městečku na jihozápadě Ruska, kde panovalo bezvládí probíhající bolševické revoluce. Bandité byli v duchu dobové ideologie *samozřejmě* demobilizovaní bílí carští důstojníci. Na odpor banditům se stejně samozřejmě postavili chrabří rudí oficíři.

„Bojovníci! Hrůzní albatrosové revoluce!" vyzýval ve snímku kapitán rudých své soudruhy a pobízel je k boji:

> *„V koutech se stále skrývá neporažený nepřítel, černá zrada se ještě plíží temnými zákoutími naší revoluční vlasti, na jejím mnohotrpícím těle se pořád objevují podlá hadí uštknutí. Ale my jsme vždy ve střehu!"*

Stejné nadšení v pozdějších letech projevoval Michalkov při podpoře jakéhokoliv vládce v boji s jakýmkoliv nepřítelem. Zůstával stále ve střehu, tak jako hrdina díla, jež odstartovalo jeho dlouhou režisérskou dráhu.

Houževnatost a sebeobětující se píle ve prospěch vysoké lidové kultury Michalkova charakterizovaly i v poslední dekádě existence SSSR. Rok co rok kinosály a televizní obrazovky sovětských domácností plnily nové Michalkovovy filmy. Zasloužilý umělec, rozhodlo v roce 1984 prezidium Nejvyššího sovětu — ani tam už nemohli bez uznání přecházet režisérovy zásluhy. Slovy ruského historika, „Michalkov se v osmdesátých letech stal všeobecně uznáván a milován".[4]

On sám byl vždy naladěn na sentiment davů a užíval si jejich přízeň. Proto když v druhé polovině osmdesátých let zpozoroval „Gorbyho" úspěch u západního publika, rozhodl se přistoupit k vlastní filmové *perestrojce* a oslovit diváky za rozsáhlými sovětskými hranicemi. Dle trefného hodnocení Cécile

Vaissié Michalkov na sklonku SSSR „vytvořil pro Západ obraz Ruska někde mezi Čechovem, cikány a Mongoly“.[5]

Západní publikum jeho sentimentálně melodramatický portrét lačně hltalo. Nejen proto, že pro snímek *Černé oči* (1987) do hlavní role získal dokonce slavného Marcella Mastroianniho. Za svůj výkon byl Ital nominován na Oscara, zatímco Michalkov za režii na Zlatý glóbus. Jak psala soudobá kritika, film nabídl „rozmařilou, hořkosladkou romanci, v níž se ironie vyvažuje s duševní hloubkou, v duchu rusko-italské koprodukce“.[6]

A pak Gorbyho nahradil Jelcin; *přestavbu* vystřídala destrukce.

Umělecky i ideologicky oceňovaný *homo sovieticus* Michalkov byl zdánlivě zcela nepřipraven uspět v novém, postsovětském světě. Vždyť koho mohl sovětský režisér, produkt stalinismu, příkladný komsomolec a zasloužilý umělec zajímat v prostředí, kde filmové trendy najednou udával Hollywood, nikoliv politbyro?[7]

Stačilo změnit názory, najít si nové patrony a upravit scénář. Z dřívějších hrdinů udělat padouchy, z padouchů hrdiny. Obrat, kterému Michalkov sám velmi dobře rozuměl. Charakterizoval jeho vlastní život, a dovedl jej proto autenticky a uvěřitelně převést na plátna biografů i na obrazovky televizorů.

Od anticarského, antikřesťanského Sověta ušel Michalkov dlouhou cestu — až k procarskému, mysticky pravoslavnému Velkorusovi na jejím konci. V Putinově Rusku jako předseda Ruského národního hnutí a člen prezidia Světového ruského národního sjezdu propagoval myšlenku restaurace imperiální ruské moci. Než ovšem našel své místo mezi velkoruskými proponenty, vyzkoušel mnohé vladařské kandidáty, často budoucí poražence. Vždy však jejich ruku včas pustil a rychle

přeběhl, jakmile byl vítěz znám. Možná právě za schopnost přežít na špičce ruské kulturní pyramidy obdržel v roce 2025 vrcholný státní Řád svatého apoštola Ondřeje, přímo z rukou Vladimira Putina.

„Cen není nikdy dost," smál se o chodeckou hůl opírající se stárnoucí režisér. Pak přešel ke vtíravému sentimentu: „Vladimire Vladimiroviči, vím, že naše babičky a matky nás učily podobným hodnotám. Těší mě, že máme dnes oba tak úspěšný život."[8]

Všechny ty zatáčky, úhyby a obraty z něho učinily jednu z nejzářnějších a nejkontroverznějších osobností ruské kultury.

Básník mocných

Kdoví odkud přišel Vladislav Surkov.

Mnohaletý místopředseda prezidentské administrativy, kde si vysloužil notorické přízvisko „šedý kardinál" kremelských koridorů, je záhadnou postavou od prvního nadechnutí. O místě jeho rodiště přetrvávají dvě různé verze — v duchu klamných operací k zmatení protivníků, jimiž se ve své budoucí kariéře proslaví.

Jedni tvrdí, že světlo světa spatřil prvně v městečku Solncevo, druzí pak jeho rodiště hledají v obci Šali. Surkov sám si dvojakost užívá. Dle pravidel jeho budoucí politické manipulace se vlastně mohl narodit na obou místech současně. Vždyť v ruské politické (ne)realitě, stvořené právě Surkovem, „nic není pravda a všechno je možné".[9]

Avšak jedno je nakonec přece jen jisté (a faktická jistota není v Surkovově životě nic samozřejmého) — že se narodil v malé čečenské vesnici roku čtyřiašedesátého do domu venkovské učitelky, plného knih, třebaže jinak příznačně prázdného, jak bývalo zvykem v chudých provinciích na periferii Sovětského

svazu. V pátém roce Surkovova života se rodina rozhodla vydat blíže k centru neotřesitelné říše, neochvějně mířící ke světlým zítřkům — do Rjazaňské oblasti.

Zatímco Surkovova matka ke světlým zítřkům připravovala studenty v místní škole, jeho otec pomáhal budovat komunismus velkolepěji. Sloužil v obávané vojenské rozvědce GRU a během vietnamské války prováděl diverzní akce proti imperialistickým americkým uchvatitelům vietnamského proletariátu, toužícího po sovětské náruči. Tamními džunglemi se Surkov starší prohánět jako ruský Jurij — rodné čečenské jméno Andarbek opustil, stejně jako rodinu. Dobrodružství ho pohltilo natolik, že se do ospalé provincie již nevrátil.

Kromě příkladu ztraceného a mytologizovaného otce-špiona-diverzanta vedli Vladislava k hrdinství také prarodiče. Ti zastávali v prvních letech většinu rodičovské péče o malého Aslanbeka, jak mu s potěchou říkali na počest sovětského revolucionáře Aslanbeka Šeripova. Vladislav-Aslanbek měl brzy taktéž ambice revolučních rozměrů. Vzal si k srdci, že je nesmírně nadaný a talentovaný — jak často slýchal od prarodičů, matky i učitelů ve škole. Ve vzpomínkách své učitelky matematiky „byl Slávek jedním z nejlepších studentů. Skvělý žák. Přitom se choval skromně, nestrhával na sebe pozornost“.[10]

Slávek Surkov vynikal nejen ve výuce, ale také jako politicky uvědomělý člen rady místního Pionýra či v roli morálku pozdvihujícího adolescenta, básníka a svůdce. „Byl to krasavec,“ vyprávěla zase jiná z jeho pedagožek, zjevně neimunní k mladíkově šarmu, „děvčata ho neustále naháněla!“[11]

Podle jednoho Slávkova spolužáka spočívaly důvody jeho školní popularity také v tom, že „poslouchal Pink Floyd a Deep Purple, pečoval o svůj vzhled a oblékal se módně, nosil manšestráky a psal spoustu básní a povídek“.[12]

Již v prvních letech základní školy Surkov vynikal schopností, která mu v dospělosti zajistí slávu a moc. Uměl tvořit na zakázku nehledě na to, kdo byl objednatelem. „Naneštěstí si pamatuji svoji vůbec první báseň," přiznal se smíchem mnohem později. „Naštěstí však ne celou," dodal ironicky.

Verše, jež rozlítostnily autora, si vyžádala učitelka ve třetí třídě k oslavě Dne pracujících.

Buší bubny a trouby pějí,
plní srdce veselá.
A kdesi lid pracující, soužený a zmožený,
pod útlakem buržů strádá.[13]

Nakonec dostal příležitost rozvíjet svůj talent v hlavním městě. Jeho ruskou matku Zoju Andrejevnu již v provincii nedržel ani Andrabek-Jurij, ani nic jiného.

Volala Moskva.

Zprvu ovšem mladý Surkov nerozuměl, kam přesně jej Moskva volá. V polovině osmdesátých let v metropoli Sovětského svazu tápal. Po dvou letech jej vyhodili z Univerzity kovů a oceli.

„Choval se jako hipík, ne jako technik," vzpomíná tehdejší spolužák.[14] Poté hledal Surkov své místo mezi umělci, nejdříve jako student divadelní režie na Moskevské kulturní univerzitě a následně ve vlastním krajně neúspěšném sklepním divadle. Ani na prknech znamenajících svět se mladý Čečenec neuchytil a akademický diplom získal na druhořadé Moskevské mezinárodní univerzitě až v devadesátých letech, kdy kromě jiného byly k prodeji i vysokoškolské tituly.

Ještě v osmdesátých letech však premiant, pionýr a poeta Surkov začal objevovat také velký svět — svět, v němž se

pohyboval jeho otec. Ten se ukázal nebýt tak ztracený, jak se Vladislav domníval. Když totiž v roce 1983 nastoupil na dvouletou vojnu v satelitním státě Maďarsko, zařídil mu otec službu v GRU. Tam se Surkov vyhnul notoricky těžkým podmínkám, trýznícím mladé kadety. Současně mohl začít vstřebávat první lekce manipulace, klamu, intrikánství a podvratné činnosti. Všechny tyto schopnosti mu na cestě za úspěchem budou opakovaně prokazovat dobrou službu.

Vladislav Surkov, čečenský Aslanbek, vystupoval naoko jako loajální služebník mocných, byl mužem v pozadí. Své pány však střídal obratně podle toho, jak jejich hvězda svítila, slábla či padala. Přičemž vždy pracoval jen pro vlastní prospěch. Jeho kariéra mezitím strmě rostla. Až se objevil muž, jehož záře pomyslnou Surkovovu hvězdu nakonec sama spálila — Vladimir Putin.

Uhlazený bratr

Když otec odešel, přišel Bůh a s ním syn.

Georgij Ševkunov se narodil do skromných poměrů. Táta rodinu opustil ještě před narozením budoucího metropolity krymského. Matčina rodina, se silnými řeckými kořeny, pocházela z předkavkazského města Gelendžik na břehu Černého moře. Místo helenistické moudrosti na potomky přenášela fyzická i duševní traumata násilného rozkulačení ve dvacátých letech.

V době narození malého Georgije, v osmapadesátém roce, se o těchto i dalších stalinských zločinech najednou začalo hovořit. O dva roky dříve Nikita Chruščov, Stalinův následník, na XX. sjezdu komunistické strany v sále plném přeživších i pozůstalých prolomil tabu a zkritizoval excesy svého předchůdce. Zatímco se sovětští politici vypořádávali s vlastní minulostí,

kosmonaut Jurij Gagarin jako první člověk vyletěl do kosmu. „Gagarin ve vesmíru Boha neviděl," hřímal v rámci své protináboženské propagandy Chruščov. Jenže mnozí jej hledali — a nacházeli — na zemi. Ševkunova nevyjímaje.[15]

V roce 1982 úspěšně dokončil studium scenáristiky na Všesvazovém státním kinematografickém institutu. Pod vlivem slavných sovětských režisérů, s Michalkovem v čele, toužil tvořit filmy. Oplýval smyslem pro drama, patos, velkolepou estetiku. Její naplnění však hledal nejen ve filmové tvorbě, ale také v opulentnosti a mystice pravoslaví.

V témže roce proto vstoupil do noviciátu význačného Pskovo-pečerského monastýru. Tento mnohobarevný chrámový komplex se zlatými kopulemi byl postaven v roce 1473 na tajemných jeskyních a patří k těm největším v Rusku. V poválečném období protiduchovní komunistické politiky se monastýr nacházel na území Estonské sovětské republiky. Díky tomu zůstal v provozu, zatímco tisícovka klášterů z předsovětského období musela zavřít své brány.

Za zdmi tradicí a tajemstvími opředeného monastýru se mladý Ševkunov dlouhých osm let modlil, četl a staral o dobytek. A na celá ta léta ikon, stránek a hnoje se budoucího krymského metropolity ujal legendární mnich 20. století, Joan Kresťjankin.[16] Ševkunov, plný fantazie a snů, si pod vedením mudrce rychle vytvořil romanticko-tradicionalistický vztah k pětisetleté historii půdy, po níž chodil, a zdí, mezi nimiž se modlil a pracoval. Důraz na dávné tradice tisícileté církve a samotné Rusi bude charakterizovat Tichonovu budoucí duchovní činnost a z ní pramenící světskou moc.

Kněžského svěcení i mnišského slibu se Ševkunov dočkal až v novém Rusku, v jednadevadesátém roce. Své duchovní jméno přijal na počest legendárního patrona hlavního města,

Tichona Moskevského. A jeho vlastní věhlas brzy bude dosahovat slávy svatého vzoru.

Vždyť Tichon Ševkunov, nenápadný kněz kostela nacházejícího se nedaleko ústředí čekistů, nesmlouvavých bojovníků s církví, se stane dvorním duchovním rádcem nejmocnějšího čekisty v celé zemi. Tichon vůbec bořil mnohé stereotypy. Třeba obraz zanedbaného, introvertního pravoslavného duchovního zvěčněný Dostojevským v *Bratrech Karamazových*. Oproti literárním předobrazům byl „dokonale uhlazený" a vyzařoval charisma „sebejisté filmové hvězdy — která občas připomíná Russella Crowea".[17]

První kroky ke slávě učinil v místě, kde přijal duchovní povolání. Stal se totiž představeným ve Sretěnském klášteře Pskovo-pečerského monastýru. Sretěnský klášter se nachází v Moskvě na ulici Lubjanka, na dohled od notorické, ohromné žluté budovy, kde sídlila sovětská tajná policie Čeka, později NKVD a KGB a po vzniku Ruské federace FSB. Blízkost ústředí ruské kontrarozvědky napovídala, že bude jen otázkou času a příležitostí, než se v Ševkunovově životě oba světy prolnou. Prolnutí s sebou přinesl jeden bývalý řadový čekista, v době Ševkunovova působení již ředitel FSB — Vladimir Putin.

Mladý Vladislav-Aslanbek Surkov okouzloval okolí svým vytříbeným modním stylem, intelektem i básněmi.

II

PROZŘENÍ

Faust: Já, obraz božstva! jenž se věčnem zpil
a zíral z očí, v nichž to nebem blýská,
jenž mnil, že pravdy tvář je zcela blízka,
jenž smrtelníka odhodil —
já, víc než cherub, jenž měl tvůrčí sen,
že živlem pluje nad lidmi a zemí,
že Bůh mu krouží krve krůpějemi.
[...]
Bohům se nerovnám! to cítím v hlubinách!
Jen červu, který zarývá se v prach,
je prachem živ a prach jen polyká,
než rozšlápne ho noha poutníka!

— J. W. Goethe, Faust, 43—44, 45

Technolog mamonu

Vladislav Surkov prozřel.

Z univerzity jej vyhodili, sklepní divadlo mu nevydělalo ani na důstojný nájem. Žil proto s chudou matkou v jednopokojovém bytě. „I já jsem členem nejnižší kasty!“ popisoval Surkov své náhlé uvědomění. Pochopil ovšem také, že nestrádá vinou *útlaku buržů*, jak agitoval v první básni. Nehledě na viníka svých neštěstí toužil tu proklatou kastu opustit vlastním úsilím.

Jenže kde začít?

„Plahočit se pomaloučku nahoru po sociálním žebříku je stejně ponižující jako zůstat úplně dole,“ říkal Surkov s rozhořčením. Díky své kreativitě okamžitě věděl i o třetím řešení, jak bylo pro něj ostatně typické. Uvědomil si, že „jedinou cestou bylo sejít z žebříku dolů. Ocitnout se mimo hierarchii“. Ani po sestupu ovšem mladý Vladislav ještě své místo neviděl. Vzhlédl proto *nad* sebe, aby zpozoroval příležitosti, jak využít vlastní nadání. Postupně se začlenil do různých struktur. Vždy však zůstával uvnitř i vně zároveň. „Tato vyloučenost,“ shrnul Surkov s odstupem čtyř dekád, „se stala základem mé identity.“[1] Jeho schopnosti se vymykaly zavedeným normám, vyznačovaly se nebývalou originálností. Již v roce 1988 založil reklamní agenturu Metapress. S pádem komunismu nemohla ale bez značného kapitálu konkurovat nově se rodícím korporacím a zanikla. Ambiciózní čečenský pionýr se proto k první skutečné práci dostal až pod křídlem mocnějšího — což byl jeho oblíbený způsob zaměstnání.

Básnický talent mu zprvu v kariéře nijak nepomáhal. Do velkého světa bohatých a mocných totiž vstoupil jako osobní strážce budoucího oligarchy Michaila Chodorkovského.

Taková byla doba. Spíše než veršotepecká mistrnost mu místo zajistil výcvik GRU ve střelbě, bitkách a subverzi.

Avšak umění vládnout zdatně slovy Surkovovi nakonec přece jen pomohlo. Jako bodyguard měl v popisu práce být blízko „šéfovi“. A ve chvílích blízkosti neváhal se šéfem rozmlouvat s jemu vlastní výmluvností. Právě ta jej v roce 1991 dostala do vedení banky Menatep.

Banka Menatep se díky kombinaci Chodorkovského nemilosrdné dravosti a Surkovovy neotřelé PR strategie rychle stala přední finanční institucí v zemi. „Komunisté do banky ukryly své tajné fondy, proto má tolik peněz,“ spekulovali šeptem mnozí, kdo nerozuměli pravidlům — a jejich absenci — rodícího se ruského kapitalismu.[2]

Pravdou je, že Menatep využil velmi *netajné* fondy čerstvě rozpuštěného Komsomolu. Komunistické mládežnické hnutí tak Chodorkovskému neposkytlo pouze vzpomínky na letní tábory, ale zejména první kapitál. Sám žádný neměl — věděl však, kde a jak se k penězům dostat, totiž v komunistických pokladnách.[3]

V Menatepu Chodorkovskij svěřil Surkovovi nejprve PR. Poté mu přibylo řízení vztahů se státními orgány — neocenitelný zdroj kontaktů.[4] Díky tomu Vladislav konečně našel svůj směr a pochopil, že jeho skutečnou silou je komunikace — a skrze komunikaci *manipulace* tvárnými masami. Vstupovat do myšlení lidí, jemně jej formovat, přetvářet, směřovat k *nějakému* cíli — to mu šlo náramně. Byl ve svém živlu. Měl intuici, talent.

Divoké a pravidly nespoutané devadesátky, plné reklam, neonů a západních novinek, nabízely Surkovovi nejlepší tréninkové hřiště. Reklamní trh se čerstvě zbavil sovětských okovů a mantinelů. Nově liberalizovaná média skýtala lákavý prostor k zaplnění zaručenými investičními doporučeními, recepty

na bohatství i štěstí. Z milionů soudruhů a soudružek se staly miliony spotřebitelů. Volný trh nekladl žádné meze kreativitě těch, kdo skrze reklamu vytvářeli potřeby a přání těchto tržně nezkušených žádostivců.[5]

Již na počátku devadesátých let Surkov vykazoval značnou osobitost a vynalézavost při ohýbání osvědčených pojmů a konceptů. Budoucí autor orwellovsky brilantního protimluvu „řízená demokracie" v rozhovoru v roce 1992 popsal vztah firmy k zákazníkovi jako „klan".

„Co myslíte klanem?" ptal se opodstatněně redaktor, hledající pevnou půdu pod nohama v teprve nedávno kapitalisticky přeorientované sekci „hospodářství" deníku *Kommersant*. Surkov okamžitě sáhl po svém oblíbeném slovu *technologie*, které rád integroval do marketingu i politiky, aby zdůraznil preciznost, komplexnost a řiditelnost: „Klan — to je nová technologie komunikace s klienty. Klan — to je vzájemný průsečík: klient zná, jak žije klan, a klan zná, jak žije klient."[6]

O poznání cyničtěji klanovou strukturu prvních ruských obchodních konglomerátů popsala novinářka Olga Kryštanovskaja. „Na vrcholu každého klanu sedí obchodní magnát a jeho politický spojenec," vysvětlila s dodatkem, že „v ústředí klanu je vlastní banka, ta je obklopená obchodními a průmyslovými podniky".

V prostředí slabého státu a statisíců nedostatečně zaplacených nebo čerstvě nezaměstnaných vojáků a policistů byl každý klan v nebezpečí: po jeho majetku toužili mnozí, kdo měli nástroje jej uzmout. A proto, jak uzavřela Kryštanovskaja, „klan potřebuje vlastní obranné a bezpečnostní složky — od médií, přes soukromé ozbrojené síly, po špionážní síť".[7]

Aby Surkov našel pro klienta průsečíky s tím správným klanem, mimo jiné vymyslel a prosadil v dřívějších pořádcích

nemyslitelné extravagantnosti — pravidelné lifestylové rozhovory top manažerů či polepení moskevských trolejbusů symboly Menatep. Město tak v nevídaném kontrastu se sovětskými unylými vozy nově křížily barevné dopravní prostředky. V těch si cestující četli tiskoviny zaplavené dalšími Surkovovými marketingovými produkty: na fotografii, propagující banku, stál Chodorkovskij a pod ohromným černým knírem se smál od ucha k uchu. Zpoza velkých kovových dioptrických brýlí bankéř vyzývavě hleděl na čtenáře. V rukou spokojeně držel bankovky a zval Rusy k uložení jejich peněz právě k němu. Mnozí přispěchali. Menatep se stal přední bankou a Chodorkovskij pronikl mezi deset nejvlivnějších Rusů.

Fakt, že Chodorkovskij s vzezřením notorického sňatkového podvodníka vzbudil vůbec něčí důvěru, je dokladem nezkušenosti raných ruských spotřebitelů i podivnosti prvních kapitalistických let.[8] Pojetí kampaně je pak ukázkou Surkovovy neotřelé vynalézavosti. Odvážně obrátil vzhůru nohama sovětskou mantru o buržoazních nepřátelích a zlu mamonu. Místo poctivého proletáře Surkov jako první v postsovětském Rusku na letáky i billboardy vyvěsil majitele banky a milionáře.

Ostatní bohatnoucí magnáti následovali příkladu dua Chodorkovskij-Surkov. Obdiv k práci tak postupně nahradil kult bohatství. Historik Roger Markwick „novou ruskou buržoazii“ poloviny devadesátých let, onu slévající se skupinu ex-sovětské byrokratické elity, podnikatelů a kriminálníků, popsal přiléhavě. „Hranice mezi nimi nejsou vůbec jasné,“ upozorňoval.[9] Jasné však bylo, že všichni noví ruští „buržousti“ za svůj stavovský růst vděčili blízkému vztahu se státem. Stát „byl tím, kdo je zrodil, a porodní bábou zároveň“, vysvětloval Markwick.[10]

Surkov však i zde dovedl najít poetiku. Tvrdil, že „v Menatepu máme od začátku jasné poslání — pracovat tak, aby se v naší zemi dobře žilo“.[11]

Komsomolcova zrada

Prozřel také Nikita Michalkov.

Jeho rodina, sovětská kulturní aristokracie, měla jako správná šlechta vždy blízko k vladařovu dvoru. Jenže když s rozpadem SSSR kremelský dvůr procházel radikální obměnou, otřesený hrabě *sovětského* filmu Nikita nevěděl, ke komu přilnout.

Bylo mu šestačtyřicet let, měl čtyři děti. A najednou se svět, dosud k němu tak laskavý, obrátil vzhůru nohama. Michalkov tápal. *Homo sovieticus* nebyl veden k tomu, aby se dokázal zorientovat v politickém zápase mnoha stran.[12] Dokonce i zasloužilý komsomolec se měl co učit. A učit se potřeboval — po celá devadesátá léta konzistentně sázel na kandidáty, kteří nakonec prohráli. Jejich pád přežil jen díky svému daru dostatečně rychle opustit potápějící se palubu a přeskočit na vítězný koráb.

V měsících, během nichž se rozpadal východní blok a posléze Sovětský svaz, Michalkov čím dál aktivněji vstupoval do politického života. Největší šanci připisoval — chybně — reformátorským komunistům. Michalkovův přístup k veřejnému životu na přelomu osmdesátých a devadesátých let charakterizoval název jeho tvůrčího a produkčního studia: *Soudružskost, tvořivost, pracovitost.* Hroutící se SSSR kritizoval za nedostatek těchto vlastností; vytlačily je závist, stádovost, lenost. Lamentoval, že velikány typu Dostojevského či Tolstého nahradila šedá průměrnost člověka-komunisty. Člověka-komunistu však nechtěl nahradit kapitalistickým demokratem, toužil jej pouze přetvořit.

Proto Michalkov v úvodu devadesátek na šeď komunismu vzpomínal s nostalgií. „Byl to smutný svět, jenže spořádaný. Pak přišla ta buržoazní revoluce: dosavadní zločiny se staly nejen legálními, ale dokonce vzorem chování!“ kritizoval režisér divoké privatizační roky. „Nikdo nevěděl, kdo vlastně vládne!“ tápal tehdy, sám inklinující k silné centrální moci.[13]

Současně začal veřejně projevovat svou náklonnost k symbolům carského Ruska. „Pokud dojde k slavnostnímu uložení ostatků carské rodiny,“ diktoval Michalkov své podmínky premiérovi Ruské sovětské socialistické republiky Ivanovi Silajevovi, „pak se stanu vaším poradcem pro kulturu.“[14]

K exhumaci a pohřbení ostatků Mikuláše II. nedošlo. Ale na režisérova slova nakonec ano. Ten své podmínky stáhl a mezi léty 1990—1991 se Silajevovým důvěrníkem skutečně stal. Od roku 1991 pak radil svému osobnímu příteli, viceprezidentovi Alexandru Ruckému. Spolupráce a přátelství trvaly až do Ruckého neúspěšného pokusu o státní převrat, v němž chtěl svrhnout Jelcina a navrátit moc komunistům.[15]

Během podzimních dní třiadevadesátého roku tradicionalističtí pučisté, pod vedením Ruckého, ztratili trpělivost s Jelcinovými mladými reformátory, které označovali za „kluky v růžových šortkách“, jejichž politika přivedla překotnou privatizaci, nezkrotnou inflaci, zločin v ulicích a korupci ve státě. Dráždila proto rebely, uvyklé bolševické stabilitě.[16]

Michalkov sám opovrhoval novými demokraty nejen v politice, ale také v kultuře. „Filmy dnes může točit kdokoliv. Nezáleží na kvalitě!“ vykřikoval sovětský doyen, frustrovaný ztrátou ústřední kontroly nad kulturní produkcí. Podobně to dle jeho názoru bylo s politikou. „Zmizeli profesionálové,“ lamentoval. „Lidé si představovali, že demokracie bude jako pořádný kus steaku. Jenže je to spíše mísa mletého masa.“[17]

Když se viceprezident Ruckoj a předseda Nejvyššího sovětu Ruslan Chasbulatov pokusili Jelcinem umleté demokracie zbavit pučem, Michalkov si vybral zdánlivou jistotu. Ruckého znal a rozuměl mu. V kritických dnech puče tak za ním — dočasně — stál.

Svůj boj na straně pučistů Michalkov započal spolupodepsáním *Vlastenecké výzvy k národu.* V ní signatáři volali po „záchraně země teď, nebo nikdy!". Odsuzovali Jelcinovy „temné síly, které chtějí porazit ruský národ jednou provždy". Spolu s dalšími umělci vyzýval Rusy, aby „opět podpořili vládu sovětů", která ukončí zlovolný režim Jelcina a jeho kluků a znovunastolí spravedlnost.[18]

Prvního října 1993 Jelcin poslal tanky, aby ostřelovaly pučisty zabarikádované v Bílém domě, sídle vlády. Michalkov mezitím pokračoval svou vlastní bitvu. Odeslal dopis generálnímu tajemníkovi UNESCO a požádal agenturu OSN o „veškerý tlak na uspořádání předčasných parlamentních a prezidentských voleb".[19] Jinými slovy, žádal zahraniční organizaci, aby pomohla ukončit Jelcinovu vládu. Jeho budoucí patron Putin by podobný krok označil za *vlastizradu.* Ten však toho času asistoval Sobčakovi v Petrohradě a s událostmi puče neměl nic společného.

Spoluautoři *Vlastenecké výzvy* ovšem následné Michalkovovo chování za zradu považovali — nejen vlasti, ale také principů, jež spolubojovníky měly pojit. Po poražení puče a zatčení vzbouřenců, včetně jeho šéfa a přítele Ruckého, se režisér totiž veřejně postavil za generály, kteří útok na Bílý dům vedli. Zřejmě aby potvrdil svou nově objevenou loajalitu přeživšímu Jelcinovu režimu, zřekl se záhy idejí restaurace vlády sovětů a místo toho v roce 1995 kandidoval do Dumy za provládní, unyle centristickou stranu Náš dům je Rusko.

Předvolební vystoupení milovníka patosu Michalkova ovšem unylá nebyla. Komunistická „opozice přinese krev, pomstu a represe“, varoval v přímém přenosu diváky, do jejichž kolektivního vědomí pronikaly postupně zveřejňované informace o bolševických zločinech.[20]

Přestože byl z druhého místa kandidátky zvolen, mandátu se okamžitě vzdal. Ukázal svou potřebnou demokratickou spolehlivost. To stačilo. Cvičnou kandidaturou do Dumy však režisérovy politické obraty nekončily.

Inu, demokracii se laureát Řádu leninského komsomolce stále ještě učil.

Otrávený revizor

Ševkunov se prozíravě odvrátil od dialektického materialismu k pravoslaví.

Transformaci pospal v autobiografii *„Nesvatí svatí“ a jiné příběhy*. Ve vyprávění o vlastních zásluhách vysvětluje, že v polovině osmdesátých let vstup do kláštera nebyl mocensky či politicky výhodnou cestou. Už vůbec nepředstavoval vhodné ideologické ukotvení aspirujícího filmaře. Přesto novic Ševkunov ve dvaaosmdesátém roce překročil staletý práh Pskovo-pečerského monastýru — aby na něho nemohli duchové ze záhrobí. Později o tomto osudovém zvratu a příklonu k duchovnímu životu dokázal vyprávět s dramatickým citem diplomovaného scénáristy.

Středoškolák Georgij žil běžný život sovětského dospívajícího. Dokonce se na čas zapletl i s „bohémským“ prostředím — delší vlasy, širší kalhoty, občasná cigareta. Goša, jak mu tehdy říkali, se za dlouhých a temných moskevských nocí rád scházel s přáteli ke studiu velikých ruských mystiků. Netrvalo dlouho a po spiritualitě lačnící mladíci se rozhodli sami zkusit probudit duše zemřelých.

A jaký měli úspěch!

Seznámili se se Sokratem i Napoleonem. Od Stalina se dozvěděli o budoucím prezidenství Michaila Gorbačova o tři měsíce dříve, než byl sám Gorby zvolen do politbyra komunistické strany a vstoupil tak do širšího povědomí. Vše šlo dobře až do chvíle, kdy spiritualisty navštívil zdánlivě nevinný duch dramatika Gogola. Ten si zřejmě veškerý humor vyčerpal ve svém pozemském životě. Z toho posmrtného přišel zachmuřený a naštvaný.

„Stěžoval si. Úpěl, naříkal, jako by mu srdce pukalo. Vyprávěl, jak je mu nesnesitelně těžko," vzpomínal Ševkunov.

„Mohli byste mi pomoci, abych se cítil lépe?" pobídl přízrak zvědavé mládence.

„Co pro vás můžeme udělat?" odvětili chlapci svému oblíbenému spisovateli.

Duch však jen zakvílel. „Pomozte! Prosím vás, nenechávejte mě napospas. Všude kolem jsou strašné plameny, síra, utrpení. Nedá se to vydržet, pomozte mi!"

Otřesení studenti zírali na ducha, avšak neváhali. „Ano, ano, pomůžeme vám! Ale co máme udělat? Vždyť jste na onom světě."

Duch na přítomné tiše zíral. Pak šeptem odpověděl: „Drazí mládenci, jestli jste skutečně ochotni slitovat se nad trpícím..."

„Samozřejmě! Řekněte jen jak!" zvolali chlapci.

„Dobře tedy," odpověděl spokojeně Gogol. „Pak vám dám jed."

„Jed?! Chce, abychom se zasebevraždili?!" vykřikl Ševkunovův kamarád. Všichni šokovaně zbledli. Vzápětí utekli z místnosti, Gogola i s jeho útrapami nechali za sebou a hned druhého dne zamířili do nejbližšího kostela. Tam se prvnímu knězi, na kterého narazili, přiznali k okultistickým praktikám. Duchovní je pokáral, jak mu velela povinnost, a nabídl lék na děs probuzený Gogolem — křest svatý.[21]

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy ***Faustové*.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.